

Діана Маргітич,
студентка 3 курсу
факультету історії та міжнародних відносин
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЄС В КОНТЕКСТІ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ

У статті досліджуються тенденції та перспективи розвитку відносин України та ЄС. Розглянуто політичні умови перебігу цього процесу, проведено аналіз проблем і перспектив співпраці між Україною та Європейським Союзом на сучасному етапі. Аналізується перспектива і формується прогноз стосунків Україна-ЄС.

Ключові слова: *євроінтеграція, інтеграція України, сценарії розвитку відносин Україна-ЄС.*

The article examines trends and prospects for the development of relations between Ukraine and the EU. The actual state of the conclusion of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the political conditions for the process of this process, the possibility of provisional application of the Association Agreement are considered. The analysis of problems and prospects of cooperation between Ukraine and the European Union at the present stage is carried out. The process of preparing a new strengthened Agreement between Ukraine and the EU, in particular the Agreement on a Free Trade Area, is considered. The prospect is analyzed and the forecast of Ukraine-EU relations is formed.

Keywords: *European integration, Ukraine's integration, Ukraine-EU relations development scenarios*

Актуальність теми. Одним із важливих питань сьогодення є питання реалізації зовнішньополітичного курсу держави, в якому центральним напрямом залишається курс України на інтеграцію в політичний, економічний і культурно-освітній європейський простір. У той же час слід зазначити про наявність причин і факторів, які стримують повноцінну реалізацію зазначеного курсу, що потребує наукового осмислення ситуації та розроблення заходів прикладного характеру.

Виклад основного матеріалу. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це великий економічний та політичний проект, який було розпочато у 2007 році і який сьогодні може стати одним з інструментів модернізації Української держави. Враховуючи особливість цієї Угоди з точки зору політичної асоціації та інтеграції європейського та українського ринків, її підписання має важливе політичне значення, оскільки воно означає свідомий вибір української влади на користь розвитку України в рамках європейської цивілізаційної моделі. Саме тому підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, як здійснення акту політичної дії, є неприйнятним для тих політичних кіл та третіх держав, які прагнуть продовження стану економічної та політичної невизначеності України, а відповідно – її слабкості та перебування в статусі об'єкта геополітичних та економічних домовленостей інших держав. [1]

Становлення дружніх, партнерських відносин між ЄС та Україною під час реалізації Угоди про асоціацію є також не менш важливим елементом. Європейський Союз є активним актором у сучасному геополітичному просторі. Саме тому вважається, що об'єднання Європи - це одне з найбільш значних геополітичних подій ХХ століття. У результаті масштабної і глибокої інтеграції Європейський Союз став

потужним геополітичним центром. Геополітичне майбутнє європейського проекту та його роль у світовій політиці першочергово залежить від ефективності всіх країн та регіонів, що є безпосередніми сусідами Євросоюзу. Таким чином, співпраця між Україною та ЄС має велике значення для обох сторін.

Основним завданням України є повернення до європейського цивілізаційного простору, від якого вона відійшла через історичні події XVII ст. (Переяславська рада). До стратегічних інтересів України в Європі належать необхідність технологічної модернізації вітчизняного виробництва, можливість оволодіння наукомісткими технологіями, заміна інерційного індустріального розвитку на інноваційний [3]. Для України рух у напрямі європейської інтеграції – це насамперед питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей у сучасній світовій економічній і політичній системі. Активізація євроінтеграційних процесів означає також більш інтенсивне включення України в міжнародну співпрацю щодо врегулювання конфліктів і протидії новітнім загрозам міжнародній безпеці.

Європейська інтеграція була проголошена ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України, що відкриває нові можливості для співпраці з розвиненими країнами світу, економічного розвитку, соціального прогресу, зміцнення позицій держави на міжнародній арені.

Основними причинами прагнення України до інтеграції з ЄС є:

- гарантія територіальної цілісності;
- гарантія прав людини та основних свобод;
- модернізація економіки;
- підвищення рівня життя та добробуту населення;

- залучення іноземних інвестицій;
- залучення новітніх технологій;
- подолання технічної відсталості;
- створення нових робочих місць;
- вихід на світові ринки;
- можливість вільного переміщення товарів, послуг, робочої сили, капіталу в межах ЄС;
- гармонізація національного законодавства до європейських стандартів [5].

Для України європейська інтеграція, як ми вже відмітили, це шлях модернізації національної економіки, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на внутрішній ринок ЄС.

У політичному аспекті – це модернізація правового поля української держави, демократизація політичної та інституціональної систем (демократизація суспільних відносин, розбудова громадянського суспільства, боротьба з корупцією). Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищення рівня життя і добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською і західноєвропейською культурами, одночасне становлення України і як інтегрованої частини глобального суспільства, і як національної держави. Членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії та територіальних претензій [6].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є тим самим орієнтиром, який допоможе впровадити важливі внутрішні трансформації в Україні.

Говорячи про шлях євроінтеграції, не можемо забути і про невід'ємну складову Угоди – поглиблену та всеохоплюючу **зону вільної торгівлі** Україна – ЄС (ЗВТ), що стане інструментом економічної інтеграції. Поглиблена зона вільної торгівлі передбачає: лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами; лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили. Підписання угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі є потужним стимулом для економічного зростання країни. Для цього планується наблизити законодавство, норми та стандарти України до європейських у сферах транспорту, енергетики, послуг, сільського господарства тощо. Це дає можливість уніфікувати значну частку правового простору двох сторін та усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі, забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку. В той же час поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, її реалізація є механізмом модернізації та інтеграції з ЄС.

Стратегічною вигодою від створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС буде запровадження раціонального прозорого регуляторного середовища та поліпшення за рахунок цього інвестиційного клімату в Україні. Процес гармонізації законодавства має відбуватися через моніторинг громадськості, урядових і ділових структур, а успішне просування в цьому напрямі могло б заохочуватися збільшенням обсягів фінансової і технічної допомоги.

Потенційними перевагами і перспективою створення поглибленої зони вільної торгівлі України і ЄС є:

- сприяння подоланню наслідків світової фінансово-економічної кризи (через поживлення експортної діяльності, припливу інвестиційних ресурсів, використання європейського досвіду антикризових програм і кредитів ЄС);
 - надання додаткового прискорення темпам зростання ВВП;
 - поліпшення структури експорту і сальдо платіжного балансу України;
 - покращення розвитку експортоорієнтованих галузей (металургії, хімічної промисловості, сільського господарства), рибної і легкої промисловості;
 - зростання надходжень іноземних інвестицій;
 - одержання доступу до передових високих технологій;
 - поліпшення доступу до якісніших і дешевших товарів і послуг;
 - покращення рівня енергетичної безпеки і зменшення енергозалежності України (зокрема через встановлення економічно обґрунтованих цін на імпортований природний газ і на транзит енергоресурсів через територію України, а також на зберігання природного газу в українських підземних газосховищах);
 - прискорення зростання добробуту населення.
- Україна не готова до відкриття свого внутрішнього ринку товарів і послуг для компаній країн ЄС негайно після підписання відповідної угоди.

До потенційних ризиків і проблем створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС можна віднести:

- посилення конкуренції з підприємствами ЄС на ринку України;
- банкрутство неконкурентоспроможних підприємств;
- збільшення витрат українських підприємств на адаптацію до стандартів і норм ЄС (стандартів продовольчої безпеки, директиви REACH тощо)
- збільшення витрат на адаптацію законодавства України до законодавства ЄС;
- закріплення переважання сировинної та низькотехнологічної продукції в структурі товарного експорту України;
- зростання від'ємного сальдо в торгівлі між Україною та ЄС.

Сценарій розвитку і прогноз відносин між Україною та ЄС. Згідно з класичним визначенням Г. Кана і О. Хелмера, сценарій – це неформалізована багатоальтернативна перспектива і прогноз, який описує найбільш ймовірну, гіпотетичну послідовність подій майбутнього і визначає, як крок за кроком майбутній стан соціально-економічної системи виникає з її існуючого стану.

Побудова сценаріїв щодо перспектив розвитку відносин між Україною та ЄС набуває все більшої важливості. На сьогодні існує спектр альтернатив щодо майбутньої участі України в інтеграційних об'єднаннях.

У 2017 р. у зовнішній політиці Україні вдалося досягти довгоочікуваних цілей у відносинах з ЄС (запровадження безвізового режиму та набуття чинності Угоди про асоціацію) та уникнути серйозного погіршення відносин з новою президентською адміністрацією в США.

Однак наприкінці року міжнародні позиції України були ускладнені внутрішніми скандалами, корупцією,

відсутністю реформ, а також погіршенням відносин майже з усіма сусідами. Незважаючи на те, що США та Росія почали прямий діалог щодо врегулювання конфлікту на Донбасі, а питання миротворчої операції ООН вперше серйозно піднімалося після початку конфлікту, на практиці не було досягнуто жодного прогресу станом на кінець 2017 р. [9,с.8] .

Зовнішня політика України залишається реактивною відносно динамічних подій та побудована на застарілих концепціях, внаслідок чого Україна не змогла запропонувати нові ідеї та пропозиції щодо вирішення найважливіших проблем у державі.

У 2018 р. перед Україною, схоже, постануть ті ж виклики (чи навіть додаткові) на міжнародній арені, однак українській дипломатії доведеться долати їх в умовах більш обмежених ресурсів та аргументів. Без суттєвого покращення внутрішнього становища, проведення реформ, прогресу у боротьбі з корупцією та вироблення нової зовнішньополітичної концепції Україна, з одного боку, може опинитися під сильнішим зовнішнім тиском, з іншого боку, зіштовхнутися з кризою зовнішньополітичної ідентичності.

Якщо говорити про актуальні проблеми і основні аспекти відносин Україна-ЄС то, варто відмітити наступне:

1. В 2017 р. Україна вичерпала рамки максимального зближення з ЄС.

З одного боку, повільні реформи та темпи виконання Україною Угоди про асоціацію не сприяють появі інтересу ЄС до тісніших відносин. З іншого боку, під тиском євроскептиків уряди країн ЄС уникають будь-якого подальшого зближення з Україною, Грузією та Молдовою, яке вимагатиме суттєвого збільшення фінансових ресурсів для цих країн та здатне викликати найменші міграційні побоювання.

Цьогорічний саміт Східного партнерства показав, що ЄС не готовий виходити за межі існуючих механізмів співпраці з Україною. Як наслідок, збільшення риторики щодо вступу в ЄС чи ідея проведення відповідного референдуму буде збільшувати невизначеність Брюсселя навколо тіснішого співробітництва з Києвом. Україна не має перспектив подальшого зближення з ЄС у найближчому майбутньому.

2. Відмова Україні в «Плані Маршалла».

Незважаючи на заявлені очікування, Київ не мав реальних шансів отримати «Європейський план для України» в силу багатьох об'єктивних причин: наявність вже існуючих фінансових інструментів, низька довіра до української влади, небажаний прецедент для інших країн, вплив євроскептиків.

У 2018 р. не варто очікувати більш інтенсивної співпраці між Україною та ЄС. З одного боку, в Україні починається підготовка до президентських та парламентських виборів, на яких різні політичні сили ймовірно будуть спекулювати навколо європейських прагнень. З іншого боку, ЄС продовжить перебувати в зоні політичної турбулентності у зв'язку з переговорами про Brexit, парламентськими виборами в Італії, проблемами навколо політики Польщі та Угорщини тощо [9,с.11].

3. Підтримка України Європейським Союзом не є безумовною і залежить від зусиль Києва щодо проведення необхідних країні реформ і подолання корупції.

Особливу стурбованість в ЄС викликає ситуація з українськими антикорупційними органами, заявили в офісі верховного представника ЄС з питань зовнішньої політики і безпеки Федерики Могеріні у відповідь на відкрите звернення

"Реанімаційного пакету реформ" та інших українських громадських організацій.

"Наша підтримка України не є безумовною. Кошти ЄС завжди підлягають ретельному моніторингу та звітності і супроводжуються рядом жорстких умов, за якими має спостерігатися довгостроковий прогрес", - сказано у відповіді європейського зовнішньополітичного відомства, опублікованому на сайті РПР .

В офісі Могеріні наголосили на важливості ефективної боротьби з корупцією та збереження інституційної стійкості антикорупційних органів, включаючи Національне антикорупційне бюро та Національне агентство з питань запобігання корупції.

"Ми стурбовані останніми подіями в Україні, які можуть поставити під загрозу прогрес, досягнутий у боротьбі з корупцією, якщо не буде вжито подальших заходів для забезпечення повної імплементації та стійкості досягнутих реформ", - підкреслили в офісі очільниці європейської дипломатії [8].

4. Угода має значний потенціал, який, однак, поки що далеко не повністю використовується.

Про це свідчить, зокрема, не надто оптимістична динаміка показників економічної взаємодії між Україною та ЄС, у першу чергу – стрімке зниження прямих інвестицій в нашу країну, котре спостерігається впродовж останніх кількох років, а також зростання імпорту. Існують економіко-правові чинники, що перешкоджають повноцінній реалізації потенціалу Угоди.

Головними серед них є:

– низька активність законотворчої роботи з імплементації правових актів ЄС у законодавство України;

– низький рівень відкритості ринків збуту на території ЄС для вітчизняних суб'єктів господарювання, що зумовлено незначними обсягами безмитних квот за групами товарів, які є пріоритетними для зовнішньоторговельних відносин (з одночасною заборонаю доступу на ринок ЄС за тими групами товарів, які є стратегічно важливими для розвитку експорту власних товаровиробників);

– наявність у тексті Угоди положень, реалізація яких створює певні ризики для національних економічних інтересів;

– істотні зміни, що відбулися в соціально-економічному стані України у зв'язку з анексією АРК і воєнними діями на Сході України з подальшим вибуттям окремих районів Донецької та Луганської областей з-під контролю влади України.

Звертається увага на те, що процес адаптації національного законодавства до європейського може бути значно швидшим, ніж нині в Україні (насамперед через несистемну роботу парламенту й уряду), й відбуватися на якісно іншій основі. В цьому переконує досвід окремих країн – членів ЄС, наприклад Польщі.

З іншого боку, варто зважати й на те, що Угода містить низку прихованих ризиків для України, зокрема для захисту її національних економічних інтересів. З огляду на це доцільно доопрацювати зміст Угоди й доповнити її розділом, присвяченим форс-мажорним обставинам.

“З початком воєнної агресії з боку Російської Федерації економіка України перебуває у більш пригніченому стані, ніж у момент підписання Угоди. Відповідно взяті Україною зобов'язання мають виконуватися з урахуванням можливостей вітчизняної економіки. Також слід виходити з того, що наявність в Угоді глави про форс-мажорні обставини значно спростить дії сторін у

неординарних ситуаціях, які можуть виникати у майбутньому, з відповідною економією часу та коштів", – підкреслює директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України доктор юридичних наук, професор В. Устименко, підсумовуючи:

"Тільки системний, науково обґрунтований підхід дасть змогу всебічно оцінити нові зміни, максимально врахувати інтереси вітчизняних суб'єктів господарювання та забезпечити належні гарантії захисту їх прав і законних інтересів" [10].

5. Відносини між Києвом і ЄС набувають більш прагматичного характеру, в Брюсселі чекають виконання взятих українською владою на себе зобов'язань.

"Медовий місяць між Україною та ЄС пройшов. Тепер Україна та ЄС перебувають на стадії "співжиття за потребою". ЄС дедалі більш критично ставиться до грошей, які він витрачає в Україні. Тому що всередині ЄС багато політичних груп вимагають аудиту цих грошей і більш критично ставляться до українського керівництва", – висловився директор Українського інституту аналізу і менеджменту політики Руслан Бортник [4].

Разом з тим, аби виправити ситуацію, Києву необхідно почати боротися з корупцією, насамперед всередині української влади, оскільки це ключова вимога ЄС.

6. З початком дії угоди європейські стандарти повинні увійти майже в усі сфери життя: продукти харчування, виробництво промислової продукції, транспорт, екологію, громадське здоров'я, соціальну політику.

Одна з найважливіших частин Угоди має на увазі, що Україна і Євросоюз скасують мита, що, в свою чергу, має позитивно відбитися на товарообігу. Крім того, це має привести до падіння цін на європейські товари.

Незначне зниження цін торкнеться дрібної побутової техніки, виробленої в Європі. А ось великі товари, такі, як холодильники і автомобілі, повинні стати значно дешевшими.

Також, завдяки Угоді, на українських дорогах має стати безпечніше. Оскільки відповідно до європейських вимог українською владою повинні бути введені контроль безпечного швидкісного режиму на дорогах і посилена боротьба з нетверезими водіями.

Українські студенти повинні також відчутти користь від асоціації з ЄС. Українській владі доведеться модернізувати зміст навчання, посилити можливість студентам вчитися за кордоном, а також – зробити українських студентів конкурентоспроможними на європейському ринку.

Крім того, завдяки асоціації в Україні почнеться впровадження 4G інтернету. Тому в першому кварталі 2018 року можна очікувати появи четвертого покоління інтернету.

7. ЄС беззастережно підтримує Україну в питанні відновлення територіальної цілісності держави. Це давно перестало бути новиною. а поза тим, є низка положень, які не потішають представників офіційного Києва.

Якщо у питанні реформ європейці готові пом'якшувати формулювання, але наводити претензії, які у них є, то питання російської агресії – надто чутливе для цього. Тут Єврокомісія вимушена повторювати ті формулювання, які звучать на найвищому рівні. Перш за все – від лідерів Німеччини та Франції, тобто учасників нормандського формату.

Безпекова ситуація на сході України залишається дуже напруженою та нестабільною. Вона відзначається щоденними порушеннями режиму припинення вогню з обох

сторін, застосуванням важкої зброї, знищенням критичної цивільної інфраструктури, продовжується замінування території.

Головна відповідальність, звісно ж, на протилежному боці, але тут – ще одна неприємна несподіванка. Такою стороною Захід часто називає "сепаратистів", а не Росію. Хоча, звісно ж, ЄС визнає, що "конфлікт на сході країни був спровокований Росією".

Інший фрагмент, який не потішить українське керівництво, стосується порушень прав людини та катувань. Найсерйозніші випадки катувань, нелюдського поводження та безкарності реєструються в непідконтрольних уряду районах. Водночас уряд також критикували за випадки свавільного затримання та поганого поводження. Конкретні приклади, датовані 2017 роком, які лягли в основу цього твердження – не наводяться [7].

Висновки. Проаналізувавши потенційні вигоди та можливі ризики від підписання економічної частини Угоди про асоціацію і передбаченої нею поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, можемо зробити висновок, що Україна не помилилася у своєму європейському виборі.

Для України європейська інтеграція – це шлях до модернізації вітчизняних підприємств, залучення іноземних інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності української продукції, отримання фінансових ресурсів для розвитку економіки, підвищення якості життя громадян, поліпшення системи охорони здоров'я, зміцнення верховенства права тощо. Угода про асоціацію між Україною та ЄС – це шанс модернізації національної економіки.

Розглянувши плюси та мінуси від Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можемо констатувати, що для України це шанс виграти у боротьбі за економічне виживання, завоювати своє місце на європейському ринку. Важливо відмітити, що поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС дозволить нам вийти на якісно новий рівень економічного розвитку — підвищення якості життя громадян, модернізацію усіх сфер життя держави і суспільства, підвищення конкурентоздатності українських виробників тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: перспективи підписання та можливості тимчасового застосування. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>
2. Бабанін О. С. Проблеми і перспективи формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС // Стратегічні пріоритети. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/29.pdf.
3. Багатаренко А. О. Проблеми та перспективи європейської інтеграції України. – Режим доступу до ресурсу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665>.
4. Витвицкий А. Саммит Украина-ЕС: стороны подвели итоги, о перспективах ни слова // РИА Новости. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ria.ru/world/20170713/1498447322.html>.
5. Кушнір Н. О. Асоціація Україна-ЄС: потенційні вигоди та можливі ризики для економіки України // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2014. –

Режим доступу до ресурсу: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_46.pdf.

6. Осадча Н. В. Характеристика процесу інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24154/14-Osadcha.pdf?sequence=1>.

7. Сидоренко С. Реформи очима ЄС: які зміни та проблеми в Україні помітив Брюссель // Європейська правда. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/16/7073751/view_print/.

8. Могеріні попередила Україну про негативні наслідки згортання реформ // Європейська правда. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/POLITICS/u-mogerini-poperedila-ukrayinu-pro-negativni-naslidki-zgortanya-reform-263955_.html.

9. Україна: підсумки 2017 та виклики 2018 // Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_2017_2018.pdf.

10. Устименко В. А. Угода про асоціацію з ЄС: можливості та ризики // Дзеркало тижня. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhливosti-ta-riziki-263548_.html.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: perspektyvy pidpysannia ta mozhlyvosti tymchasovoho zastosuvannia (2012) [*Association Agreement between Ukraine and the EU: prospects of signing and possibilities of temporary application*]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/911/>

2. Babanin, O. S. (2009) Problemy i perspektyvy formuvannia zony vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YeS [*Problems and prospects of forming a free trade zone between Ukraine and the EU*]. Retrieved from: http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/29.pdf.
3. Bahatarenko, A. O. Problemy ta perspektyvy yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [*Problems and prospects of European integration of Ukraine*]. Retrieved from: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665>.
4. Vytvytskyi, A. (2017) Sammyt Ukrayna-ES: storony podvely ytohy, o perspektyvakh ny slova [*Summit of Ukraine-EU: the parties summed up the results, not a word about prospects*]. Retrieved from: <https://ria.ru/world/20170713/1498447322.html>.
5. Kushnir, N. O. (2014) Asotsiatsiia Ukraina-YeS: potentsiini vyhody ta mozhlyvi ryzyky dla ekonomiky Ukrainy [*Ukraine-EU Association: potential benefits and possible risks for Ukraines economy*]. Retrieved from: http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_46.pdf.
6. Osadcha, N. V. (2011) Kharakterystyka protsesu intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu (IeS) [*Characteristics of the process of Ukraines integration into the European Union (EU)*]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/24154/14-Osadcha.pdf?sequence=1>.
7. Sydorenko, S. (2017) Reformy ochyma YeS: yaki zminy ta problemy v Ukraini pomityv Briussel [*Reforms in the eyes of the EU: what changes and problems in Ukraine did Brussels noticed*]. Retrieved from: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/16/7073751/view_print/.
8. Moherini poperedyla Ukrainu pro nehatyvni naslidky zghortania reform [*Mogherini warned Ukraine about the negative consequences of curtailing reforms*]. Retrieved from:

https://dt.ua/POLITICS/u-mogerini-poperedila-ukrayinu-pro-negativni-naslidki-zgortanya-reform-263955_.html.

9. Ukraina: pidsumky 2017 ta vyklyky 2018 [*Ukraine: Results of 2017 and Challenges in 2018*]. Retrieved from: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/ukr_2017_2018.pdf.

10. Ustymenko, V. A. (2017) Uhoda pro asotsiatsiiu z YeS: mozhlyvosti ta ryzyky [*Association Agreement with the EU: opportunities and risks*]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/ugoda-pro-asociaciyu-z-yes-mozhlyvosti-ta-riziki-263548_.html.